

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE CONTEXT OF SPACE ACTIVITIES

Пічко Р.С., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного, трудового та господарського права

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Стаття порушує низку ключових аспектів питання охорони, реалізації та захисту права інтелектуальної власності в космічній сфері. Наразі ці питання стають важливішими через зростання інтересу до космічних технологій і розвиток космічної діяльності. У сучасному світі дослідження і використання космічного простору все більше має значення для життєдіяльності та звичайного побуту людей на Землі. Сьогодні космічні винаходи та досягнення в космічній галузі представляють собою не тільки наукові відкриття, а й потенційні комерційні можливості. Проте, право інтелектуальної власності в цій області стикається з унікальними викликами. Зокрема, наріжним питанням в контексті набуття (охорони) права інтелектуальної власності є питання патентоспроможності та застосування патентного права до космічних винаходів. Чітке визначення можливості отримання патентної охорони для таких винаходів та визначення юрисдикції, особливо у випадках, коли винахід створено у космічному просторі, стає предметом дебатів у міжнародній правовій спільноті. Враховуючи екстериторіальність та міжнародний характер космічної діяльності, виникає необхідність у створенні міжнародних нормативно-правових актів, які б врегулювали різні підходи національних законів у цій сфері та забезпечували реальний захист прав інтелектуальної власності та інтересів творців. Згідно з цим, вироблення міжнародної основи для визначення юрисдикції та патентного захисту в космічній сфері стає актуальною проблемою, яка потребує комплексного підходу та спільних зусиль багатьох країн. Такий підхід може сприяти розвитку космічних технологій та забезпечити відповідний захист прав власності в цій унікальній галузі.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне космічне право, Договір про космос, комерціалізація космічної діяльності, міжнародне космічне право, право інтелектуальної власності.

The article raises several key aspects of the protection and enforcement of intellectual property rights in the space sector. These issues are currently becoming more important due to the growing interest in space technologies and the development of space activities. In today's world, the exploration and use of outer space is increasingly important for the everyday life of people on Earth. Today, space inventions and achievements in the space industry represent not only scientific discoveries but also potential commercial opportunities. However, intellectual property law in this area faces unique challenges. In particular, the cornerstone issue in the context of the protection of intellectual property rights is the issue of patentability and the application of patent law to space inventions. Clearly defining the possibility of obtaining patent protection for such inventions and determining jurisdiction, especially in cases where the invention was created in outer space, is becoming a subject of debate in the international legal community. Given the extraterritoriality and international nature of space activities, there is a need to create international regulations that would regulate the different approaches of national laws in this area and ensure real protection of intellectual property rights and the interests of creators. In this regard, the development of an international framework for determining jurisdiction and patent protection in the space sector is becoming an urgent problem that requires a comprehensive approach and joint efforts of many countries. Such an approach can contribute to the development of space technologies and ensure appropriate protection of property rights in this unique industry.

Key words: international law, international space law, Outer Space Treaty, commercialization of space activities, international space law, intellectual property law.

Застосування цілої низки космічних технологій помітно впливає на багато сторін повсякденного життя в усьому світі. У найширшому сенсі можливості, пов'язані з використанням космічної техніки для спостережень, вимірювань і миттєвого встановлення зв'язку між будь-якими куточками світу, мають величезне практичне значення. Прикладні космічні технології володіють неопінієними якостями, використання яких дає змогу розв'язувати багато глобальних завдань, що стоять перед світом, і сприяти поліпшенню умов життя людей. Ці прикладні технології можуть використовуватися з метою досягнення стійкого миру, охорони довкілля, забезпечення всім людям доступу до засобів глобального зв'язку, ефективнішого запобігання та пом'якшення наслідків стихійних лих, прискорення створення потенціалу в усіх частинах світу, використання можливостей телемедицини в позбавлених медичного обслуговування районах та забезпечення регіонального економічного розвитку, який в іншому разі був би неможливим. Світовий обсяг господарської діяльності, виражений сучасним сукупним продуктом усіх країн, оцінюється в 36 трильйонів доларів США. Річний обсяг витрат на космонавтику насамперед з боку урядових і комерційних організацій, що діють на національному, регіональному та глобальному рівнях, наразі становить близько 100 мільярдів доларів США. Космонавтика в плані її можливостей сприяти розв'язанню глобальних проблем забезпечує значний вигравш порівняно із вкладеними коштами [1].

Поступова комерціалізація космічної діяльності, яка виражається як у розширенні державно-приватного парт-

нерства в цій сфері, так і у розвитку суто приватної космонавтики підкреслює актуальність вирішення питання у забезпеченні охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, які використовуються в космічній діяльності. На сьогодні це не тільки різноманітні об'єкти патентного права, але і торговельні марки, промислові зразки, чисельні твори тощо. Загострення конкуренції на космічному ринку товарів та послуг, яка пов'язана вже не тільки і не стільки з діяльністю держав, а безпосередньо із діяльністю приватних компаній, зокрема, таких як SpaceX, Virgin Galactic пов'язується так чи інакше з розширення сегменту використання результатів інтелектуальної творчої діяльності людини. Як відомо, правовий статус космічного простору встановлено ст. II Договору про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла (1967 р.). В цій статті проголошується, що космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягає національному присвоєнню ані шляхом проголошення на них суверенітету, ані шляхом використання або окупації, ані будь-якими іншими засобами [2]. Отже встановлений міжнародним космічним правом правовий режим космічного простору покликаний забезпечити зацікавленість держав в дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях. При цьому, важливим є те, що сам принцип свободи космічного простору не є 394 засадою для порушення прав держави як суверенна. Саме тому, дослідження і використання космічного простору, здійснення в цьому контексті космічної діяльності слід роз-

глядати як діяльність між рівноправними та незалежними державами, а також їх суб'єктів, що знаходяться під їх юрисдикцією. Саме тому, в ст. VIII Договору про космос серед іншого зазначається, що права власності на космічні об'єкти, запущені в космічний простір, включаючи об'єкти, доставлені або споруджені на небесному тілі, і на їх складові частини залишаються непорушеними під час їх знаходження в космічному просторі або на небесному тілі, або після повернення на Землю [2]. Нажаль, в цій нормі не відображено питання щодо прав інтелектуальної власності. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 1883 р. в ч. 2 ст. 5 вказує, що у кожній з країн Союзу не розглядаються як порушення прав патентовласника застосування засобів, які складають предмет патенту, в конструкції чи при експлуатації повітряних, чи наземних засобів пересування інших країн Союзу чи допоміжного обладнання для цих засобів пересування, коли зазначені засоби пересування тимчасово чи випадково знаходяться в цій країні [3]. Свого часу професор Боденхаузен зазначав, що це положення стосується не суден, а повітряних чи наземних засобів пересування. Зазначене застосовується у випадках використання запатентованих засобів у конструкції або під час експлуатації цих транспортних засобів або їх обладнання. Використання всередині цих засобів пересування об'єктів, що не належать до їх конструкції або експлуатації, може вважатися порушенням прав патентовласника. Нажаль, міжнародне космічне право як і авіаційне не містить норм чи приписів про розділення суден на космічні та літальні апарати. Хоча доктринами міжнародного космічного права і вироблено два основних підходи для такого розділення, відомих як просторовий та функціональний, однак тим не менш чіткої відповіді щодо класифікації літальних (повітряних та космічних) апаратів не має. Саме тому ускладнюється застосування ч. 2 ст. 5 Паризької конвенції про охорону промислової власності в контексті здійснення космічної діяльності.

З іншого боку, особливістю права інтелектуальної власності є те, що воно має так званий національний чи територіальний характер. Іншими словами, за загальним правилом це право зберігає дію тільки на тій території, на якій було вперше надано. Територіальна природа інтелектуальної власності не могла влаштувати тих правовласників, чії твори, винаходи, торговельні марки переходили кордони держави, що надала правову охорону. Починаючи з другої половини XIX століття країни, які вважали себе здатними забезпечити позитивне сальдо торгівлі об'єктами інтелектуальної власності, вишукували способи забезпечення захисту інтересів своїх авторів і на інтелектуальну власність. Перш за все ця задача вирішувалася за допомогою укладення двосторонніх угод, за якими громадяни однієї країни могли отримати правову охорону належали їм об'єкти інтелектуальної власності в іншій країні [4, с. 27]. На цей час існуючі держави-сторони міжнародних договорів з права інтелектуальної власності взаємно визнають таке право на своїй території суб'єктів іншої держави за умови їх легітимного існування в такій державі. Отже, власник права інтелектуальної власності на відповідний об'єкт в одній юрисдикції може захистити його в інших юрисдикціях, тільки якщо останні визнають його на підставі так званих положень про національний режим, закріплених у відповідних міжнародних правових документах, або якщо власник вирішить зареєструвати своє право інтелектуальної власності у тих юрисдикціях, де він може вимагати захисту та забезпечення його виконання. При цьому, багатьом видам космічної діяльності притаманний міжнародний характер: вони або здійснюються в міжнародному середовищі, космічному просторі, або часто є результатом співпраці між різними країнами чи суб'єктами, зареєстрованими в різних юрисдикціях, а отже, обмеження захисту прав інтелектуальної власності територією однієї держави чи навіть групи держав може

бути неефективним. Ця фундаментальна особливість космічної діяльності становить серйозний виклик для ефектної правової охорони права інтелектуальної власності на об'єкти, пов'язані з космосом і, не говорячи вже, про об'єкти, що створені в космічному просторі чи на небесному тілі [5, с. 897].

Цікавий досвід правового регулювання права інтелектуальної власності дає Угода між урядом Канади, урядами держав – членів Європейського космічного агентства, урядом Японії, урядом Російської Федерації та урядом Сполучених штатів Америки щодо співпраці з Міжнародної космічної станції цивільного призначення, яка укладена у Вашингтоні 29 січня 1998 року. Так, ст. 21, яка має назву «Інтелектуальна власність» цієї Угоди серед іншого вказує, в п. 2, що для цілей права інтелектуальної власності будь-яка діяльність, що здійснюється всередині або на орбітальному елементі космічної станції, розглядається як діяльність, що здійснюється тільки на території держави-партнера, яка зареєструвала цей елемент, за винятком, для елементів, зареєстрованих ЄКА, будь-яка держава Європейського партнера може розглядати таку діяльність як діяльність, що мала місце на її території. Щоб уникнути невизначеності участь будь-якої держави-партнера, її організації або задіяних нею організацій у діяльності, що здійснюється всередині або на орбітальному елементі космічної станції будь-якого іншого партнера, сама по собі чи через цей факт не змінює або не зачіпає передбачену в цьому пункті юрисдикцію щодо такої діяльності. В п. 6, передбачається, що тимчасове перебування на території будь-якої держави-партнера будь-яких предметів, включаючи компоненти будь-якого орбітального елемента, що знаходяться в процесі переміщення від будь-якого місця на Землі до будь-якого орбітального елемента космічної станції, зареєстрованого іншою державою-партнером або ЄКА, або назад, само по собі не створює підстав для будь-яких судових розглядів, пов'язаних з порушенням патенту, у державі-партнері, на території якої вони тимчасово перебувають.

Вирішуючи задачу залучення приватних суб'єктів до космічної діяльності в межах державно-приватного партнерства уряд може йти шляхом примусового ліцензування, що стимулює розвиток космічної галузі, але зменшує захищеність права інтелектуальної власності приватних суб'єктів та їх інвестиції. Розумність комерціалізації космічної діяльності, зокрема, що стосується технологій дистанційного зондування і спостереження Землі, а також телекомунікаційного спостереження Землі стали майже незамінними для соціально-економічного розвитку міжнародної економіки та глобалізації. Однак сьогодні деякі вчені стверджують що не тільки космічні технології і ресурси, які можуть сприяти територіальному розвитку, але й технології, які можуть забезпечити доступ держав до космічного простору, залишаються поза межами досяжності країн, що розвиваються, через патентне законодавство. Питання доступності космічних технологій та знань було предметом розгляду на сесії Всесвітньої комісії з етики наукових знань і технологій. Так було вирішено рекомендувати вжити всіх необхідних заходів для надання дослідникам вільного доступу до наукових даних, щоб гарантувати обмін знаннями з метою сприяння науковому прогресу; надати наукові космічні дані в розпорядження країн, що розвиваються; сприяти визначенню процедур, які дозволяють розподіляти отримані вигоди, беручи до уваги законні інтереси цих країн і діючи якнайсправедливішим і збалансованим чином [6].

Дійсно, приватні організації, що інвестують у комерційні космічні проекти, витратять великі суми коштів протягом тривалих періодів часу, перш ніж можна буде очікувати на повернення інвестицій. Ці суб'єкти потребують впевненості в тому, що вони зможуть захистити свої ідеї та винаходи. Без надійного захисту патентів і тор-

говельних секретів, комерційної таємниці, власних даних та ноу-хау, компанії не матимуть стимулу інвестувати в розвиток комерційного потенціалу космічної діяльності [7].

Зі свого боку Генеральна асамблея ООН резолюцією 51/122 від 13 грудня 1996 року прийняла Декларацію про міжнародне співробітництво у дослідженні та використанні космічного простору на благо та в інтересах усіх держав, з особливим урахуванням потреб країн, що розвиваються. В п. 2 цієї Декларації зазначається, що держави вільні визначати всі аспекти своєї участі у міжнародному співробітництві у дослідженні та використанні космічного простору на справедливій та взаємоприйнятній основі. Договірні умови таких спільних проектів мають бути справедливими та розумними, і вони мають повністю узгоджуватись із законними правами та інтересами відповідних учасників, такими, наприклад, як права на інтелектуальну власність [8].

Враховуючи це держави на національному рівні та у міждержавних відносинах намагаються врегулювати питання охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Наприклад, Патентний закон Сполучених Штатів Америки виходячи з територіального принципу дії набуття та охорони права інтелектуальної власності вводить для цих же цілей квазітериторіальну дію на космічний об'єкт, занесений до Реєстру Сполучених Штатів Америки (якщо інше не узгоджено міжнародною угодою). У розділі Закону «Винаходи в космосі», зокрема, зазначається, що будь-який винахід, зроблений, використаний або проданий у космічному просторі на космічному об'єкті або компоненті цього об'єкту, який знаходиться під юрисдикцією або контролем США вважається створеним, використаним або проданим в США, за винятком будь-яких космічних об'єктів або їх компонентів, які спеціально ідентифіковані та іншим чином передбачені певною міжнародною угодою, учасником якої є США, або щодо будь-якого об'єкту або його складової частини, що внесені до реєстру іноземної держави відповідно до Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються до космічного простору. Окрім цього, як приклад вирішення питань про право інтелектуальної власності в космічній діяльності на регіональному рівні може слугувати Рамкова угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Республіки Індонезія про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 06.11.2008 р. Стаття 9 «Інтелектуальна власність» цієї Угоди встановлює, що якщо компетентні органи не домовились про інше у виконавчих угодах в рамках спільних програм, то розподіл прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що створені або передані у процесі виконання спільних робіт у рамках цієї Угоди, здійснюється відповідно до Додатку, який є невід'ємною частиною цієї Угоди [9]. Вироблення однакової та надійної міжнародно-правової системи охорони прав інтелектуальної власності у рамках космічної діяльності є нагальною задачею міжнародного права. Адже при виникненні спору щодо захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, застосовне право в кожному випадку регулюватиметься нормами національного права, якщо не встановлено інше. Це вимагає щоб сторони узгоджували положення про інтелектуальну власність у кожній міжнародній угоді про співробітництво, яка може включати, наприклад, питання, що стосуються праволодіння, прав використання, права на розповсюдження та ліцензування даних, інформації, що підлягає правовій охороні, та конфіденційності [10].

Чинне космічне законодавство України, зокрема, Закон України «Про космічну діяльність» не містить жодних положень присвячених праву інтелектуальної власності при здійсненні космічної діяльності. Це не тільки ускладнює інтенсифікацію комерціалізації національної космічної діяльності (з поміж інших факторів), але не слугує

успішній інтеграції із Європейським Союзом. Статтями 371 та 372 Угоди про асоціацію, зокрема визначено, що Україна та ЄС сприяють розвитку співробітництва у сфері цивільних космічних досліджень та використання космічного простору, заохочують та підтримують обмін науковцями, створюють сприятливі умови проведення 396 досліджень та впровадження нових технологій з належного захисту прав інтелектуальної, промислової та комерційної власності [11].

Окрім цього в Загальнодержавній цільовій науково-технічній космічній програмі України на 2021–2025 рр. (04.11.2022 р. прийнято відповідний законопроект за основу із скороченням строку підготовки), концепція якої була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 р. № 15-р, серед шляхів розв'язання означених в Програмі проблем в космічній діяльності зазначено про організацію наукових досліджень та науковотехнічних (експериментальних) розробок (фактично йде мова про НДДКР – прим автора) у перспективних напрямках космічної діяльності та сприяння інноваціям суб'єктів космічної діяльності, забезпечення надходження інвестицій у космічну індустрію з недержавного сектору та в результаті міжнародного партнерства [12].

Зрозуміло, що успішність вирішення зазначених шляхів удосконалення національної космічної діяльності не можлива без вирішення питання про охорону та захист прав інтелектуальної власності та їх ефективну, раціональну комерціалізацію в космічній сфері. Окрім цього, процеси інтеграції правових систем (законодавства передусім) та глобалізації економіки, появи нових суб'єктів космічної діяльності як держав, так і суто приватних компаній вимагають створення єдиної системи охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Певним недоліком системи міжнародного космічного права є відсутність єдиної всесвітньої організації, яка опікується питаннями міжнародного космічного права та міжнародної космічної діяльності. Однак існує Всесвітня організація інтелектуальної власності до компетенції якої належить питання інтелектуальної власності. Отже, передумови створення єдиного порядку охорони та захисту прав інтелектуальної власності стоять сьогодні на порядку денному. І перший крок для їх вирішення можливо було б здійснити у суто комерційному напрямку, а саме стандартизувати умови контрактів щодо права інтелектуальної власності під час здійснення космічної діяльності.

Залучення об'єктів права інтелектуальної власності в космічну діяльність по суті, спрямовано на захист і заохочення творчості, забезпечуючи при цьому, щоб суспільство в цілому отримувало вигоду від результатів такої творчості. Тому, регулювання на національному рівні та в спеціальному порядку для спільних проектів є необхідним і обґрунтовує, важливість розробки правил або принципів, які повинні охоплювати питання застосування національного законодавства з питань права інтелектуальної власності у космічному просторі, володіння та використання правами інтелектуальної власності, створеної в ході здійснення космічної діяльності, а також ліцензування. Крім того, ці правові норми повинні забезпечувати належний баланс між різними інтересами, беручи до уваги обґрунтування і цілі режимів охорони інтелектуальної власності.

Висновки. Створення міжнародної правової бази для охорони, реалізації та захисту права інтелектуальної власності в космічній сфері має величезне значення як для подальшого розвитку космічних технологій та наукових досліджень, так і для отримання суспільством, особливо в країнах, що розвиваються, позитивного досвіду від використання космічного простору. Безумовно, що однією з ключових переваг, які може запропонувати міжнародне космічне право є можливість створення уніфікованого підходу до охорони, реалізації та захисту права інтелек-

туальної власності в космосі. Це допоможе уникнути розбіжностей та конфліктів між національними правовими системами в сфері права інтелектуальної власності. Такі можливості криються в налагодженні спільної роботи між декількома провідними у питанні, що розглядається інституціями, а саме Комітет по Космосу ООН, Всесвітня організація інтелектуальної власності, Комісія міжнародного права ООН.

Уніфікація системи охорони, реалізації та захисту права інтелектуальної власності в космічній сфері стимулюватиме і наукові дослідження та розвиток нових технологій в космосі, і забезпечить більшу безпеку для інновацій, сприяючи технологічному прогресу. Крім того, вона допоможе залучати більше інвестицій у сферу дослідження і використання космічного простору, оскільки приватні суб'єкти будуть більш впевненими у захисті своїх прав інтелектуальної власності. Такий захист може

сприяти комерціалізації досліджень та прискорити розвиток космічних проєктів. Позитивний вплив від створення єдиної міжнародної правової бази з питання права інтелектуальної власності у космічній діяльності також підтримує міжнародну співпрацю між країнами у використанні космічних ресурсів та розробці нових технологій. Це може відкрити нові можливості для глобального співробітництва у сфері космічних досліджень.

В цілому уніфікація процедур охорони, реалізації та захисту права інтелектуальної власності може бути оформлена в якості окремого протоколу-додатку до Договору про космос або в якості окремого міжнародного документу. Важливо підкреслити, щоб в будь-якому разі документ, який формалізує зазначену уніфікацію мав обов'язковий до застосування характер, а не рекомендував суб'єктам космічної діяльності ті чи інші принципи чи процедури для застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. UN Doc A/59/174 URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/V04/565/72/PDF/V0456572.pdf?OpenElement>
2. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text.
3. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text.
4. Intellectual Property Law, by Lionel Bently and Brad Sherman, Oxford, Oxford University Press, 2014, 4th edition, 1440 pp.
5. HANDBOOK OF SPACE LAW Edited by Frans von der Dunk. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA. 2015. 1136 p.
6. Refer to Report of 2nd Session of World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology (COMEST), available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132962> (last visited on Dec.25, 2019).
7. Barbara Luxenberg; Gerald J. Mossinghoff, "Intellectual Property and Space Activities" 13 J. Space L. 8 (1985) URL: <https://airandspace.law.olemiss.edu/pdfs/jsl-13-1.pdf>
8. Декларація про міжнародне співробітництво у дослідженні та використанні космічного простору на благо та в інтересах усіх держав, з особливим урахуванням потреб країн, що розвиваються. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/space.shtml.
9. Рамкова угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Індонезія про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях від 06.11.2008 р. URL: <https://www.nkau.gov.ua/ua/legislation>.
10. Intellectual Property and Space Activities. URL: https://www.wipo.int/export/sites/www/patent-law/en/developments/pdf/ip_space.pdf.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
12. Концепція Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021–2025 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2021-%D1%80#Text>.